

1995 Indvoldsorm hos får (Gastrointestinal worms of sheep) - 13 væsentlige spørgsmål om løbetarmorm (13 important questions about intestinal and abomasal worms)

221

Indvoldsorm hos får

- 13 væsentlige spørgsmål om løbetarmorm

Af S. M. Thamsborg¹, H. Bjørn¹ og N. Maingi²

¹Center for eksperimentel parasitologi, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Bülowsvej 13, 1870 Frederiksberg C, ²Department of Veterinary Parasitology, University of Nairobi, Kenya.

Med baggrund i undersøgelsen af fåre- og gedebesættninger for resistens over for ormmedier vil vi gerne give information om kontrol med løbetarmorm. Andre relevante parasitter som leverikter, bændelorm og lungeorm vil ikke blive omtalt.

1. Hvad er indvoldsorm?

Indvoldsorm er parasitter i mave-tarmkanalen (løbetarmorm og bændelorm), leveren (leverikter) eller lungerne (lungeorm). Kun løbetarmorm vil blive omtalt i det følgende. Løbetarmorm sætter sig i slimhinden straks efter optagelse i fåret. De varierer i størrelse fra 5-7 mm lange, hvide, sytrådtynde tyndtarmsorm til 3-4 cm lange tyktarmsorm.

2. Hvor stor betydning har indvoldsorm?

Løbetarmorm er til stede i alle besættninger, men betydningen er i høj grad afhængig af driftsforholdene. Visse forhold som rigelige arealer, tilskudsfodring, kort græsningsæson og anvendelse af slåtearealer vil mindske betydningen af orm, men forhold som nedbidning af marker, høj belægningsgrad og vedvarende græsning på samme marker vil øge problemet.

Løbetarmorm kan give diaré hos lam, hvilket fører til utrivlighed og i værste fald dyrets død. Tilfældene ses fra august og frem. Dette må imidlertid betragtes som "toppen af isbjerget". Langt det væsentligste er det skjulte produktionstab, der i danske undersøgelser er målt til 5-30% reduktion i lamme-tilvækst på en sæson. Hertil skal lægges den lavere klassifikation af de dyr, der slagtes. Vi ved alle, at lam, der er gået i stå og ikke når slagtevægt, vil være utrivelige langt ind i staldperioden trods forsøg på god fodring. Denne

utrivlighed er ofte et resultat af om og for lidt græs. Også de ældre, immunne dyrs produktion kan være påvirket af indvoldsorm (nedsat mælkeydelse, lavere fødselsvægt).

Derfor skal løbetarmorm forebygges, og derfor skal vi ikke have nogen dyr i besætningen med beskidte halter!

3. Hvilke dyr påvirkes?

De mest modtagelige dyr er lam efter fravænnning, men også i besættninger, hvor fravænnning ikke praktiseres, og lam sendes direkte til slagtning, påvirkes lammene i samme høje grad sidst på sæsonen. Ældre får påvirkes kun lidt, mens første års får påvirkes i en grad mellem lam og ældre får.

4. Hvordan smitter indvoldsorm?

Smitte optages kun, når dyrene græsser på marken, idet ormenes fritlevende stadier befinder sig i græsset. Smitten overlever fra det ene år til det næste dels på markerne og dels i voksne, ubehandlede dyr. Når moderfår og lam udbindnes om foråret, vil de optage den overvintrede smitte. Lammene har ingen immunitet mod orm og vil efter 3-4 uger udskille æg af de udviklede voksne orm. Moderfår har op til 8 uger efter læmning svækket modstandskraft over for orm og udskiller derfor i netop forsommeren store mængder æg (se figur 1). Med sommerens varme udvikler æg udskilt af lam og moderfår sig til larver i græsset, og græssmitten stiger eksplosivt sidst i juni-juli afhængig af nedbør. Det er, når denne kraftige smitte i græsset sædes af lammene i sensommeren, at de hæmmes i tilvækst og evt. bliver klinisk syge.

5. Hvilke marker er smittefarlige?

Alle marker, hvor der tidligere har græsset får eller geder, bør betragtes

som smittede. Smitten i græsset er størst i juli-september. I tørre perioder kan smitten være lav, men den forsvinder aldrig helt.

6. Hvordan etablerer jeg marker med lav smitte

- d.v.s. parasit rene marker?

Marker med en ubetydelig græssmitte kan etableres pr. 1 juli ved:

- at tage slået til ensilage eller hø i juni

- afgræsning med kvæg eller heste. Senere på sæsonen kan udlægsmarker benyttes til fravænnede lam. Rene marker ved udbinding er mere vanskelige at skaffe og kræver planlægning:

- marker afgræsset af kvæg eller heste hele det foregående år

- ny udlagte marker, der ikke har været afgræsset året før

Det er vanskeligt at etablere rene marker, hvor man har fåreafræsning på permanente arealer, der ikke kan lægges om eller høstes, og hvor muligheden for afgræsning med kvæg ikke er til stede.

7. Hvordan forebygger jeg bedst problemer med orm?

Uafhængigt af, hvad man gør, er det en god ide at flytte lammene til et andet areal med rigeligt græs på sensommeren og at behandle moderfår og tillæg ved indbinding. Ved en kombination af rene marker og brug af effektivt ormemiddel opnås den bedste forebyggelse:

a. udbind lam og moderfår, der er behandlet ved indbinding, på en ren mark ("clean grazing"). Dette kræver planlægning, men er absolut værd at prøve - hvis ikke denne sæson så den næste. En behandling og flytning senere på sæsonen kan være nødvendig, hvis ikke marken har været helt fri for larver.

b. har du mulighed for slået, flyt da lammene (og evt. modrene) på slåtearealerne omkring 1. juli ledsaget af en ormebehandling ("dose and move").

Har du ikke mulighed for at tage slået eller rotere med kvæg/heste, kan følgende foreslås:

c. behandling af moderfår og lam 3 + 6 uger efter udbinding ("poor mans clean grazing")

d. gentagne behandlinger af lam med 3 uger imellem sidst på sæso-

nen. Det vil ikke være optimalt, men man vil undgå sygdom og for kraftig påvirkning af lammenes tilvækst.

8. Er det nødvendigt at bruge ormemidler?

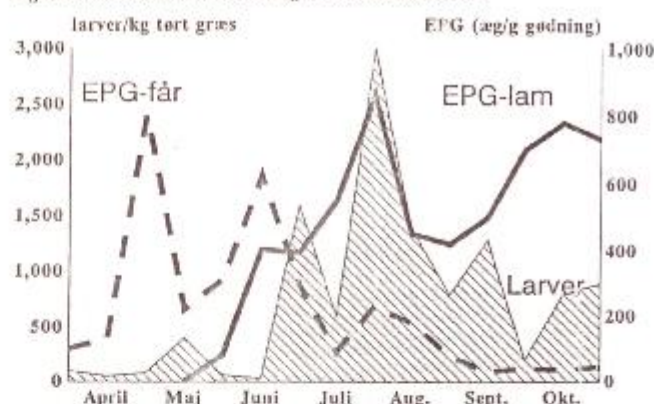
Nej, man kan godt klare sig uden ormemidler. Det kræver imidlertid lidt mere planlægning: feldskift til rene marker 2 eller flere gange i sæsonen, lav belægningsgrad og som altid: rigeligt med foder evt. tilskudsforing på græs. Fåreracer resistente over for orm er ikke aktuelle endnu, og avl for resistens er en ressourcekrævende proces. Vaccination ligger også ud i fremtiden.

9. Hvilke ormemidler skal jeg bruge og hvordan gives de?

Antallet af ormemidler på markedet er relativt stort, men alle kan grupperes i de tre hovedgrupper baseret på virkningsmekanisme - se indsatte faktaboks.

Af hensyn til udviklingen af resistens overfor ormemidler bør man skifte mellem de 3 grupper hvert år. Således bør et ormemiddel fra en anden gruppe tages i anvendelse pr. 1. maj hvert år. Alle de nævnte ormemidler er bredspektrede d.v.s. næsten alle slags løbetarmorm påvirkes. Valbazen bør ikke bruges omkring ilæmning og 1. måned af drægtighed. Valbazen er tillige virksomt over for voksne leverikter, og Ivomec er virksomt over for flere udvortes parasitter (flåter, skab). Nemafox har dårlig effekt over for hvilende larvestadier og bør ikke anvendes i forbindelse med indbinding, hvor man lige netop vil ramme disse stadier. Det bemærkes endvidere, at præparatet Fasinec, der er et effektivt middel mod leverikter, ikke påvirker løbetarmorm. Den rette dosis for disse midler er angivet på pakningen og skal følges, dels for maksimal effekt dels for at undgå sygdom ved overdosering. Der skal doseres efter det tungeste dyr i flokken. Fortynding af stærkere opløsninger eller blanding af præparater bør ikke finde sted. For benzimidazolenerne gælder, at hvis man vil tildele dyrene en større mængde ormemiddel, skal man ikke øge dosis, men give to enkelt-doser med 12 timers mellemrum. Sidstnævnte er især tilrådeligt med geder, som har et højt

Figur 1. Løbetarmorm hos får og lam. Sæsonvariation.

Figuren viser udviklingen i moderfårenes og lammenes ægudskillelse (EPG) over en græssings-sæson. Moderfårene var inficerede ved udbinding 1. maj og blev ikke behandlet. Lammene var født i april måned. Den skraerede kurve angiver smittefarlige larver i græsset (græssmitten), der tydeligvis når maksimum i juli.

stofskifte og derfor hurtigt nedbryder ormemidlet.

Enkelddys dosering er sikrest. Opløsninger bør gives med en dertil indrettet "drenchgun". Med den kan ormemidlet gives ind over tungen, hvilket sikrer den bedste indgivelse. Ormemidlet virker også væsentligt bedre, hvis det gives på "tom" mave, dvs. man doserer dyrene efter en nat på stald uden foder. Husk at sikre adgang til vand og husk, at højdrægtige eller svage dyr ikke bør udsættes for dette stress.

Flokdosering kan også benyttes, men

øger risikoen for, at enkelte dyr får for lidt. De kan fodres med kraftfoder med iblandet granulat (premix) efter en nat på stald som nævnt ovenfor eller under opstaldning. Blandingen bør foretages meget omhyggeligt. Flokdosering på græs kan gennemføres på lignende vis, men kræver god kontakt med dyrene, og tilvænnning til kraftfoder over 4-5 dage tilrådes, inden ormemidlet iblandes.

Pour-on midlerne, der lægdes på ryggen og er så velegnede til kvæg, bør ikke bruges til får og ged på

ORMEMIDLER TIL FÅR

	doseringsmåde	slagtefrist (døgn)
i. Benzimidazolener (de hvide midler)		
Nemafox premix	p.o.	15
Panacur mixtur	p.o.	30
Rintal granulat	p.o.	30
Rintal pellets	p.o.	30
Rintal mixtur	p.o.	30
Valbazen bolus	p.o.	30
Valbazen granulat	p.o.	30
Valbazen mixtur (1,9%)	p.o.	30
ii. Levamisoler		
Decaris granulat	p.o.	6
Decaris inj.	i.m.	6
Ripercol granulat	p.o.	6
Ripercol inj. (75 mg)	i.m.	6
iii. Ivermectiner		
Ivomec inj.	s.c.	45

p.o. = i munden; i.m. = indsprøjtning i nakkemuskel; s.c. = indsprøjtning lige under huden. Kilde: Veterinærmedicinsk produktkatalog 1995

grund af andre absorptionsforhold gennem huden.

10. Skal både moderfår og lam have ormemiddel?

Dette vil afhænge af princippet for ens orme-kontrol. Hvis man tilstræber at holde smitteniveauet lavt tidligt på sæsonen, skal moderfårene også behandles, da de i denne periode bidrager væsentligt til græssmitten. I andre perioder af året udskiller de få æg, og behandling er ikke relevant udover en behandling ved indbinding.

11. Hvordan undgår jeg bedst ormemiddelresistens?

Ormemiddelresistens forbliver i en besætning så længe, der er får eller geder til stede. Det forsvinder ikke af sig selv. Risikoen kan mindskes ved at følge nogle af rådene i denne artikel, der kan summeres op som følger:

Så få behandlinger som muligt

Altid korrekt dosis: korrekt indstilling, efter tungeste dyr

Behandl om muligt efter en nat på stald (se forbehold)

Skift mellem grupperne hvert eller hvert andet år

Undgå geder i samme besætning som fårene

Nyindkøbte dyr gives på stald 2 ormemidler fra hver sin klasse

Ved mistanke: check effekt af ormemiddel

12. Skal jeg få undersøgt gødningen på mine dyr?

Hvis du har mistanke om, at det benyttede ormemiddel ikke har god effekt, kan du få din dyrlæge til at undersøge ægudskillelsen på 10 lam 7-10 dage efter behandling. Det er nødvendigt med 8-10 g gødning pr. dyr. Hvis dine dyr er utrivelige eller har diarre, kan en gødningsprøve af-